

BIENAL

BÂB-I ÂLİ'DEN SERENISSIMA'YA ULUSLARÜSTÜ BİR SANAT DENEYİMİ MÜMKÜN MÜ?

Sarkis'in yapıtlarının Türkiye ya da Ermenistan Cumhuriyeti Payyonu'nda yer almasının hiçbir önemi yok. Sarkis, olağanüstü hikaye anlatıcılığını kullanarak **Venedik Bienali** ziyaretçilerini uluslarüstü bir deneyime davet edecek...

▲ DMIT MESCI

Salon İKSV'ye açılan giriş holünün tamamında yer alan kırmızı neon avize, Sarkis'e ait. Beral Madra'nın genel koordinatörlüğünde 1989 yılında yapılan 2. Uluslararası İstanbul Bienali'nde Aya-sofya Müzesi Hazine Binası için avizenin prototipini üreten Sarkis, İstanbul Kültür Sanat Vakfı'ndan gelen talep doğrultusunda avizenin "Göbek Bağı" adlı bir maketini üretilip, Deniz Palas'ın restorasyonu sürecine yapının giriş holüne yerleştirilmiştir.

Bu yıl Sarkis Venedik'te Türkiye'yi Respiro (Nefes) adlı projesi ile temsil edecek. 2014 yılından itibaren 20 yıl boyunca Türkiye Payyonu'na ev sahipliği yapacak Sale d'Armi binasındaki sergi alanı 2014 yılında gerçekleştirilen **Venedik Bienali 14**. Uluslararası Mimarlık Sergisi'nden sonra

bir sanat sergisi için ilk defa kullanılacak. **Venedik Bienali**'nin açıldığı tarihlerde, biri İstanbul'da diğeri Cenevre'de açılacak iki paralel serginin detaylarına önümüzdeki süreçte açıklanacak. Türkiye ile Ermenistan arasında 1993 yılında kapatılan sınır, Venedik'te sanat üzerinden daha geçirgen bir hal alacak. 1990 yılında da **Venedik Bienali** kapsamında San Lazzaro degli Armeni Adası'nda "Ma Chambré de la Itue Kralonau à San Lazzaro" isimli işleyle yer alan Sarkis, 2015 yılında yine aynı yerde Ermenistan Cumhuriyeti'nin Ermeni diasporasından davet ettiği sanatçılar arasında Türkiye'den Hera Büyüktaşçıyan'la birlikte sergiye katılıyor. **Venedik Bienali**'nde 1990 yılında Sarkis'in işinin yer aldığı serginin küratörü yine bu sene

Ermenistan Cumhuriyeti Payyonu'nun da küratörü olan İstanbul doğumlu Adeline Cüberyann von Fürstenberg'dir. Türkiye Payyonu sergisi Respiro'yla birlikte yayınlanacak kitabın yazarları arasında yer alan, Ermeni diasporası üzerine de çalışmaları olan akademisyen David Kazanjian, Ermenistan Cumhuriyeti Payyonu için hazırlanan kitabın da yazarlarından biri. Ayrıca, Ermenistan Cumhuriyeti Payyonu sanatçıları arasında, kavramsal çarpıcısını Carolyn Christov-Bakargiev'in belirlediği 14. İstanbul Bienali'ne de katkıda bulunacak Anna Boghigian da var. İstanbul Sanat Galerisi'nde ilk sergisini açtığı 1960 yılından bugüne kadar 500'ü aşkın sergi yapan -ancak 1964 yılından 1986 yılına kadar Türkiye'de hiçbir sergi açma-

yan- Sarkis, 10 Şubat günü yapılan basın toplantısında **Venedik Bienali**'ndeki serginin genel hatlarını küratör Defne Ayaş'la birlikte açıklarken, işe yaklaşımını ve süreci son derece detaylı bir biçimde paylaştı. Respiro'yla ilgili olarak Sarkis'in aktardıklarında yapıyla ilgili olarak pek çok ipucu yakalamak mümkündür. Venedik'te bu sene farklı sanat dallarının tek bir havada bütünleştiği, metatroların çocuklarla kucaklaştığı ve evrensel değerlerin ulusları kavrayan kavramların üzerine taşındığı bir deneyimle karşılaşılacağı söylenebilir.

Bir Gesamkunstwerk Deneyimi

İstanbul'da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde tamamladığı mimarlık eğitimini Sarkis'in genel ifadesinde

büyük ölçüde hissedilebiliyor. Sanatçı, Respiro'yla ilgili detayları aktarırken mekanla kurduğu organik bütünlük her sözcükle daha çok anlam kazandı. Sarkis, Respiro'nun nasıl evrildiğinden bahsederken pek çok olguyu zengin bir kolaj oluşturacak şekilde birbirini üzerine ustalıkla kattı. En küçük ölçekten uzay ölçeğine uzanan bir skalada, 1966 yılında Andrei Tarkovsky'nin yönetmenliğini üstlendiği ve 15. yüzyılda yaşamış bir Rus ikonografini öyküsü eksosünde gelişen "Andrei Rublev"den tarihsel figür ve olaylara, mekan algısına, farklı başlıkları birbirini içine eritip yepyeni bir tecrübeyle olgunlaştırarak hikayelendirdi.

2010 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan ve kız Elvan Zabunyan

tarafından Sarkis için kaleme alınan monografinin önsözünde René Block, Sarkis'in sinemaya olan ilgisini açıklarken onun Gesamkunstwerk olgusuna hissettirdiği yakınlıktan bahseder: "... En büyük ilgi alanı film; zaman temelinde görüntü, dil ve müziğin oluşturduğu o Gesamkunstwerk." Farklı sanat dallarının ortak bir düzlemde, aynı estetik hassasiyetle şekillendirilerek mükemmel bir bütüne ulaşma arzusu temelli üzerinde açıklanabilecek bir kavram Gesamkunstwerk. İlk olarak 19. yüzyılın başında üzerine kuramların geliştirildiği Gesamkunstwerk, aynı yüzyılda eserler veren Alman opera bestecisi Wagner'le özdeşleştirilir. Ancak, Sarkis'in mimarlık eğitimini aldığı 20. yüzyıl boyunca mimarlık ve tasarım pratiğinde de Ge-

Sarkis. Fotoğraf: Muhsin Akgun / Radikal

samkunstwerk yoğun bir şekilde hissedilir. Plastik sanatları mekanla harmanlarken insan ve zaman faktörünü de yapıtlarıyla ustalıkla bütünleştiren Sarkis, Respiro projesinde de benzer bir yönelimle sergiyi kurguluyor. Sarkis'in daha önce de işbirliği yaptığı Milano doğumlu kompozitör Jacopo Baboni-Schilling'i'nin Respiro projesi için sergide yer alacak gökkuşağının formundan yola çıkarak hazırladığı eser; sayılar, renkler ve biçimlerden oluşan yapıtın tamamlayıcı öğesi olacak. Sarkis, Respiro'yla deneyimlenebilir kılacağı Gesamkunstwerk olgusunu Türkiye Pavyonu ziyaretçilerine vaat ederken, yaratacağı yapıtın yedi gün 24 saat nefes alan bir bütün olarak değerlendirilmesine olanak tanıyor.

Cocuklar ve Talihli Dokunuşlar

Sarkis, Sale d'Armi binasındaki Türkiye Pavyonu'na ayrılmış alanda sergiyi nasıl biçimlendireceğini sezgisel çözümler ve metaforlarla zenginleştirdiği bir anlatımla paylaşırken kısıtlı bir sürede algılanabilecek durağan bir yapıttan uzak kalma arzusunu öne çıkardı aslında. Neon ışıklarıyla hazırlanmış iki gökkuşağı, figüratif kompozisyonları içeren 36 vitray ve mekanın ortasına yerleştireceği iki yüzü de yansıtıcı aynayla birlikte çeşitli objelerle kurgulayacağı Respiro'nun mimari bir eser gibi içinde farklı zamanlarda ve muhtelif sürelerle ziyaret edilecek bir hacim olmasının peşinde... Yapıtı kelimelerle inşa ederken dokunuşlara ve bir çocuğun doğması metaforuna sık sık atıfta bulunan Sarkis, sergi süresince yedi çocukla birlikte yapacağı atölye çalışmasına da değindi.

Sergi alanının merkezindeki ayna, çocukların aynaya çizecekleri gezegenlerle evrilecek. Kendi çocuklarını atölyesinden uzak tutmayan ve onları kimi durumlarda işlerine dahil eden Sarkis'in, çocukları Respiro'yla buluşturması şartı değil. 1990'lı yıllardan itibaren çocuklarla çalışmaya başlayan Sarkis, Kasım 2002'de Paris'te çocuklara yönelik ilk sergisini yapmıştı.

Sarkis'in 29 Aralık 2006 tarihinde Evrim Altuğ ile yaptığı röportajda, Ceret Kent Müzesi'nde açtığı serginin son günü olan 26 Eylül 2002'de 11 çocukla deneyimlediği mezarlık ziyaretinde hissettiklerini şöyle ifade eder: "... Sonra bütün bu anılarla, hep beraber yemek yendi. Bir ritüel, bir şölen gibiydi her şey. Hiçbir şey metaya dönüşmüyordu 0 gün genç bir felsefecinin çocukların anlayabileceği bir anlatımla Sarkis'in isteği üzerine kelimelere döktüğü, Alman edebiyat eleştirmeni, düşünür ve kültür tarihçisi Walter Benjamin'i anlatan ve renkli kelimelerle basılmış metnin Benjamin'in mezarı başında çocuklarla mezarı ziyaret eden Sarkis tarafından çocuklara okunduğunu not et-

mekte yarar var. Sarkis'in çocuklarla olan ilişkisini çözümlemek farklı bir yazının konusu olabilir, burada yalnızca bu ilişki üzerine düşünmek için çeşitli örnekler sunmak yeterli.

Kızı Elvan Zabunyan'ın hazırladığı monografide "fişlenmiş" olarak isimlendirilen, muhtemelen hiçbir zaman sergilenmemiş olduğunu düşündüğü, 1973'te üretilen işe bu noktada değinmek doğru olur. Bu işte, Poopy, Jimmy, Judy, Lucy, Bobby, Cathy ve Mary isimli, pembe yanaklı, alabildiğine dinamik ve masalsi bir ifadeyle resmedilen çocuk figürlerinden her biri resmin geri kalamı kalın uçlu bir kurşunkalemle taranarak tek başına bırakılırken her bir sayfada CLASSÉ yani FİŞLENMİŞ damgası yer alır. Sarkis'in birtakım sayılara, yinelenen figürlere, farklı bağlamlarda tekrar tekrar yer verdiği öğelere ilgisini ürettiği tüm işler genelinde ve Respiro projesi özelinde izlemek güç değil. Yakıştırmalardan ve yapay bağlantılar kurmaktan uzak durmak doğru olsa da derin bir merakla pavyona gelerek aynaya müdahalede bulunacak yedi çocuğun fişlenen bu çocuklarla ilgisini pek çok açıdan yine de sorgulamamak işten bile değil. Konuşulmayan ya da en azından konuşulması tercih edilmeyen "fişlenmiş" hususlara nefes alabilecekleri bir alan sağlayacak Respiro, yedi çocuğun yıllardır sıkıştıkları karanlık alandan kurtularak bu yapıtla bütünleşmelerinden daha iyi temsil edilebilir mi?

Uluslarüstü Bir Deneyim

Ulus-devletlerin oluşum süreci, özellikle imparatorluklardan doğan ülkelerde, geçen yüzyıllarda büyük acı ve kayıplara neden oldu. Ulus kavramı yüceltilirken farklı etnik grupların yaşam alanları daraldı ve kültürel geleneklerle var olan bütünlük kimi durumlarda ağır şekilde yara aldı. Diasporaların yansıttığı tutumların ulus-devletlerin oluşum sürecinde anavatanlarından ayrılmak zorunda kalan bireylerin sahip olduğu ortak kimliği içgüdüsel olarak inatla koruma arzusundan ortaya çıktığını gözlemleyebiliriz. Anavatanlarından uzakta olsalar da Anadolu'dan tam anlamda kopmama, özellikle de Ermeni diasporası özelinde her anlamda sezilebilir. Sarkis'in de basın toplantısında hatırlattığı gibi, Hrant Dink'in Ermeni diasporasıyla ilgili olarak şu sözleri üzerine tekrar düşünmek gerekiyor: "Diaspora büyük bir Anadolu köyüdür."

Geçen yüzyıllarda ulus-devletler şekillenirken ulusal mimari ve sanat da ulus-devlet kavramıyla birlikte teşkil edildi. Buna paralel olarak 19. yüzyılda düzenlenmeye başlanan Dünya Fuarı organizasyonlarına katılm ulusal sergiler aracılığıyla yapılmaktaydı. Venedik Bienali de bu geleneğin devamını günümüz-

de de sürdürmekte. Venedik Bienali'nin ana mekanlarından olan Giardini de ilkin 1907 yılında Belçika tarafından bir ulusal pavyon inşa edildi, Belçika'yı sırasıyla 1909 yılında Macaristan, Almanya ve Birleşik Krallık, 1912 yılında Fransa, 1914 yılında Rusya gibi devletler izledi. Ülkelere küçük bir kısmı geçen yıllarda ulusal pavyonların varlığını uygulama açısından kırarak farklı ülkelerden sanatçı ve küratörler belirlemeye başladı ancak yine de genel olarak ülkeler kendi vatandaşları olan sanatçı ve küratörleri davet etmeye devam etmekte. 2013 yılındaki Venedik Bienali'nde, Giardini'de yer alan Fransa ve Almanya'nın cepheleleri birbirine bakan pavyonlarının o sene için değiştirilmesi, bienal tarihi içinde özel bir örnek.

Venedik Bienali gibi ülke pavyonu geleniğini devam ettiren sanatsal oluşumlarının yapısı eleştiriye açık ancak bundan ziyade sanatsal üretime katkılarında odaklanmak da mümkün. Bu arada şunu da hatırlamakta yarar var: İstanbul Bienali'nde de ulusal temsilin olduğu bir uygulama vardı. 1995 yılında Sarkis'in de katıldığı, 4. Uluslararası İstanbul Bienali'nden itibaren ulusal temsilden ziyade tek bir küratörün tüm sergi için karar verici olduğu yöntem benimsendi. Sarkis'in 2015 yılında Türkiye Pavyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti Pavyonu'na davet edilmesi tesadüf olarak nitelendirilemez. 1915 yılının 100. yıldönümünü önümüzdeki aylarda daha da çok ele alacağız.

Yaşananları belleğimizden silmeden, talihli dokunuşlardan yapıcı sonuçlar çıkarmak da mümkün. Sanatın umut ve salt akılla şekillenen birleştirici yapısını göz önüne alarak Venedik Bienali sergilerinin tanımlayacağı uluslarüstü değerlerden beslenen yeni yönelimler ve iletişim platformları ortaya çıkabilir.

Son olarak Sarkis 2007 yılında Fransa'da, Ermenistan Yılı etkinlikleri kapsamında dünya sanat tarihinin en kapsamlı panoramalarından birini ziyaretçilerine sunan Louvre Müzesi'ne davet edildiğinde Beuys, Grünewald, Munch ve Ucello'nun yapıtları arasında kurduğu iletişimle ortaya koyduğu çarpıcı sergiyi unutmamak gerekiyor.

Zaman ve mekan gibi kavramları aşarak, bunlar arasında yaptığı zarif atlamaları büyük bir beceriyle ortaya koyan Sarkis, Financial Times'ta yine aynı yıl sergiyle ilgili çıkan makalede kendisini bir dünya vatandaşı olarak tanımlasa da yelle olan bireysel bağını da sürdürdüğünü ifade ediyor. Türkiye ya da Ermenistan Cumhuriyeti Pavyonu'nda yapıtlarının yer almasının hiçbir önemi yok. Sarkis, olağanüstü hikaye anlatıcılığını kullanarak muhtelif sanat türlerini harmanlayacağı yapıtlarla Venedik Bienali ziyaretçilerini uluslarüstü bir deneyime davet edecek. 🍷